

Rehu-Virtasen komea elämäнкаari

■ ANTO LEIKOLA

Touko Perko: *Mies, liekki ja unelma. Nobelisti A. I. Virtasen elämäntyö*. Otava 2015.

Rooman kirjallisuuden professori Edwin Linkomies ja biokemian professori A. I. Virtanen, molemmat raskaan sarjan miehiä, olivat joskus joutuneet erimielisyyksiin Helsingin yliopiston konsistorissa. Kun Linkomies huomasi jäävänsä väittelyssä tappiolle, hän laukaisi: ”Kyllä minun täytyy koko konsistorin kuullen tunnustaa, että professori Virtasellakin on jonkinlaiset aivot – mutta en minä niitä omiini vaihtaisi!” Muistan kuulleen tämän kaskun eläinfysiologian professori Paavo Suomalaiselta, joka oli istunut konsistorissa samaan aikaan kuin mainitut herrat. Vertailuun oli aihetta, sillä dosentti Touko Perko kertoo uudessa kirjassaan professori Unto Vartiovaaran maininneen, ettei hän ollut Suomessa tavannut Virtasen veroista älyllistä kapasiteettia muilla kuin Edwin Linkomiehellä. ”Tasan ei käy onnen lahjat”, totesi J. L. Runeberg aikoinaan. Samaan aikaan kun Virtanen valmistautui juhlimaan Nobelin palkintoaan, Linkomies joutui sotasyllisenä vankilaan.

Artturi Ilmari Virtasesta (1895–1973) on aikaisemmin kirjoitettu kaksi kirjaa, jotka yhdessä muodostavat hyvinkin laajan elämäkerän. Tekniikan tohtori Matti Heikosen *AIV – Keksintöjen aika* (1990) käsitti (viitteet pois luettuna) 144 sivua ja saman tekijän *AIV – Isänmaan aika* (1993) 286 sivua. Perko on pannut paremmaksi, sillä hänen

kirjansa on varsinainen häräntap-
poase, 678 selvästi Heikosen kirjo-
ja tiiviimpää sivua. Tämä merkitsee
melkoista luku-urakkaa, joka kui-
tenkin kannattaa, sillä teos antaa
perusteellisen kuvan Virtasen tut-
kimuksista ja niiden merkitykses-
tä, mukaan luettuna Nobelin pal-
kintoon johtanut tie ja palkinnon
juhlinta. Mukana on myös aika-
naan vaiettu skandaali, joka ei sen-
tään suorastaan ryvettänyt palkin-
nonsaajaa itseään, joskin vahvistaa
kuvaa hänestä erittäin autoritaari-
sena luonteena. Ajatukset menevät
väkisinikin nykyisiin puheisiin tut-
kimusvilpistä.

Hyviä tiedemiehiä on Suomessa
ollut useita ja monet heistä ovat saa-
neet huomattavaa kansainvälistä
tunnustusta. Nobelin palkintoa on
kuitenkin yleisesti pidetty tunnus-
tusten huippuna. Ruotsalaiset ovat
markkinoineet palkintoa hyvin, jos
sana sallitaan. Palkinnon rahalli-
nen arvo on pysynyt varsin suurena
ja kuningasperhe on aina antanut
jakotilaisuudelle erityistä hoitoa,
vaikka kysymyksessä on itse asi-
assa yksityisen säätiön huomion-
osoitus. Vähemmän merkittävältä
on tuntunut se, että monet tieteen-
alat jäävät palkintojen ulkopuolel-
le. Alojen rajoja on joskus kuiten-
kin venytetty, niinpä esimerkiksi
eläinten käyttäytymisen tutkimus
mahdutettiin vuonna 1973 ”lääke-
tieteen ja fysiologian” piiriin.

Suomessa Virtasen saama pal-
kinto sai aikanaan erityistä huo-
miota suorastaan kansallisena tun-
nustuksena, koska sen myöntämi-
nen osui poliittisesti hankalaan
vaiheeseen vuonna 1945, eikä pal-
kinnon saaja silloin tai myöhem-
minkään kaihtanut vastavirtaisten
mielipiteidensä esittämistä. Kulu-
neiden seitsemän vuosikymmenen

mittaan Virtasen Nobel on yhä ko-
rostunut, kun Suomeen ei ole enää
tullut yhtään tieteellistä Nobelin
palkintoa, olkoonkin että vuon-
na 1967 palkittu Ragnar Granit oli
syntyään suomalainen, tehnyt pal-
kintoon johtaneet työnsä Suomessa
sekä katsoi itsekin, että puolet hä-
nen palkintonsa kunniaa kuului
Suomelle ja puolet Ruotsille.

Perkon elämäkertateos antaa
myös monipuolisen kuvan Virta-
sen luonteesta ja mielipiteistä. Jo
aikanaan häntä pidettiin ankara-
na ja mielipiteissään jyrkkänä. Ku-
vaavia olivat Perkon selostamat asi-
antuntijatehtävät. Jo keväällä 1938
Virtanen oli antanut yliopistolla
täytettävänä olleesta mikrobiologi-
an ylimääräisestä professuurista
lausunnon, joka oli toisen hakijan
suhteen niin tyrmäävä, että ”kir-
joittajalla oli aihetta pelätä haastet-
ta raastupaan”. Viisi vuotta myö-
hemmin hän toisesta professuurista
päätettäessä tyrmäsi kaikki pyy-
detyt asiantuntijalausunnot ja sai
tahtonsa läpi. ”Virtanen ei tässä vi-
rantäytössä uusia ystäviä saanut –
sen sijaan hänen maineensa pelot-
tavana vastustajana kasvoi.”

Alkuvuodesta 1948 perustettiin
matematiikko Leo Sarion ideoi-
ma Suomen Akatemia, jonka jä-
seniksi tuli kaksitoista tieteen ja
taiteen huippuedustajaa, joukossa
jokseenkin itseoikeutettuna A. I.
Virtanen, joka samalla joutui jättä-
mään professorinvirkansa, joskaan
ei Valion edelleen kustantamia la-
boratorioitaan. Akatemian perus-
tamista oli edeltänyt kiivas poliitti-
nen väittely, joka osaltaan kohdis-
tui myös joidenkin tulevien aka-
teemikkojen poliittisiin kantoihin.
Tätä prosessia on kuvattu jo mo-
neen kertaan, mutta Perkon selos-
tus on silti paikallaan, aina J. K. Paa-

sikiven puhemies Urho Kekkosel-
le lausumaa raivokasta jyrähdystä
myöten: ”Mitä sinä sekaannut kult-
tuuriasioihin! Mitä saatanaa sinä
niistä ymmärrät?” Samalla Paasi-
kivi oli lyönyt nyrkkinsä pöytään,
niin että mustepullo kaatui ja mus-
te levisi sekä pöydälle että lattial-
le. Perko huomauttaa sattuvasti, et-
tä akatemiahanketta puolustivat
etenkin ne professorit, joilla saat-
toi olla toivoa pääsystä joskus Aka-
temian jäseneksi, kun taas ne, joilla
ei mielestään ollut mahdollisuuksia
tähän, pitivät koko Akatemiaa tur-
hana. Kuten tunnettua, Kekkonen
onnistui presidenttinä lakkautta-
maan Suomen Akatemian vuoden
1970 alusta, jolloin sen nimi siir-
tyi – varsinkin monien ulkomaal-
laisten kummastukseksi – valtion
tieteellisten toimikuntien järjestel-
mälle. Tuolloin Virtanen oli jo eläk-
keellä eikä enää jaksanut puuttua
tiedepolitiikkaan, joskin hänen ja
Kekkosen näkemykset sen kehittä-
misestä olivat Perkon mukaan sel-
västi lähestyneet toisiaan.

Kun Suomen Akatemia syntyi,
oli miltei itsestään selvää, että Vir-
tasesta tuli sen esimies. Perko tuo
vakuuttavasti esiin sen, että monet
Akatemian esitykset tieteen olojen
kehittämisestä olivat lähtöisin Vir-
tasesta, eikä hänellä akateemikko-
jen piirissä ollut kilpailijoita tai vas-
tustajia. Ei ollut syytäkään, koska
Virtasen esitykset olivat useimmi-
ten järjeviä ja toteuttamiskelpoisia.

Tärkeimpänä aiheena Virtasen
Nobelin palkintoon oli epäilemättä
hänen kehittämänsä AIV-rehu, jo-
ka hyvinkin oikeuttaa hänestä käy-
tetyyn lempinimen – tai pilkkani-
men – ”Rehu-Virtanen”. Vähem-
män tärkeäksi jäi AIV-voisuola, jol-
la silläkin oli aikanaan melkoinen
käytännön merkitys. Sekä Valion

kustantamien laboratorioden järjestelyssä että muussakin toiminnassaan Virtanen korosti puhtaan tieteen ja soveltavan tutkimuksen yhteyttä. Perko lainaa hänen toteamustaan Akatemian vuosijuhlassa vuonna 1950: ”Maan etu vaatii, että tieteellisesti koulutetut aivot voivat tehokkaasti työskennellä sivistyksemme ja taloutemme hyväksi.” Tämä voisi soveltua tänä päivänäkin kaiken maailman ministereiden juhlapuheisiin, joskin niissä sivistys enimmäkseen jää vähemmälle osalle.

Palkintonsa jälkeen, sekä Suomen Akatemian jäseneksi ja esimieheksi jouduttuaan, nobelisti jatkoi työtään (termiä ”nobelisti” Perko tosin käyttää väsyttävän tiuhaan), mutta hänen aikaansaannoksensa tuntuvat jääneen verrat vähäisiksi. AIV-rehun valmistus toki levisi jossain määrin Ruotsiin ja vähän Saksaankin, mutta pysyvää hyötyä siitä ei maataloudelle tullut. Biologisesta typensidonnasta, johon Virtanen kiinnitti suuren osan tutkimuskapasiteettiaan, ei tuntunut tulevan valmista, eikä karjan urearuokinta, jota Virtanen harjoitti maatilallaan innokkaasti, tuottanut kovinkaan suuria tuloksia. Nämä vastoinkäymiset Perko kuittaa ehkä turhankin vähällä, ikään kuin hän ei haluaisi pudottaa sankariaan jalustalta ja alentaa häntä tavallisten kuolevaisten tutkijoiden joukkoon. Ymmärrettävää kylläkin, sillä elämäkerran laatija joutuu aina mittaamaan kohdettaan toisiin vertaamalla, ja harva kykenee pysyttelemään vertailussa niin tasapuolisena kuin lukija joskus toivoisi.

Kirjoittaja on oppihistorian emeritusprofessori.